

Предраг Ристић
архитекта и црквени градитељ

ОСТАО НАМ ЈЕ ЈОШ САМО ДУХОВНИ ПРОСТОР

„Нама је остао само још један простор који је нажалост већ угрожен, али у чијем пространству можемо да врдамо, а то је духовни простор. *Можемо да га бранимо ѿолугама демокрајских досјигнућа, слободног' свејша* – личним тврдим унутрашњим правом на слободно мишљење“, каже у разговору за „Печат“ наш највећи црквени градитељ и професор Академије СПЦ-а

Разговарала **МАЈА РАДОНИЋ** Фотографије **МИЛАН ТИМОТИЋ**

Др Предраг Пеђа Ристић, инжењер архитектуре и професор Академије СПЦ-а за уметност и конзервацију у пензији, убраја се у наше најзначајније црквене градитеље последњих педесет година. Рођен је и растао у Београду, у породичној кући у Сењачкој 3, која је после рата конфискована и никад није враћена. Отац Петар му је био солунски борац, инжењер, врхунски стручњак за централно грејање и кли-

ма-уређаје, а мајка Марија потамак чувене породице Табаковића, архитеката и сликара. Растао је дружећи се са децом царских Руса, којих је био пун предатни Београд, а 1946. године је био и првак Србије у пливању, оставивши за собом глумца Северина Бијелића, који му је и дао надимак Пеђа Исус, по којем га многи и данас знају. Сећа се и послератне сталне полицијске присмотре под којом је живео, јер му је отац робијао као непријатељ комунизма и

умро од последица затвора, а он је више пута привођен, затваран, као и сви који су потицали из „сумњивих“ породица, као и дружења са истомишљеницима из којих је настала чувена Медијала. Дипломирао је архитектуру 1956. године, пројектом цркве, коју је морао да пријави као концертну дворану, а докторирао у Грацу, на немачком језику, реконструкцијом Лепенског вира. Добитник је „Награде принца Чарлса“ за пројекат црквеног дома у Бирмингему, „Ордена Светог Саве другог реда“ и награде „Стефан Првовенчани“.

Пројектовао је преко 90 цркава и црквених објеката, који се налазе свуда где Срби живе, од Аустралије до Канаде, а у ратовима деведесетих униш-

тено је 14 његових цркава. Неконвенционалан по природи и упоран у настојању да се идеја пројекта што верније реализује током градње, наилазио је и наилази на многа оспоравања и препреке, па се дешавало и да не буде у прилици да остане до краја при реализацији објекта. Он неуморно истрајава на сваком пројекту, трудећи се да ни у најмањем детаљу не изађе из оквира догматике и канона, дубоко свестан да црква није обична грађевина, већ „брод у којем се људи спасавају“.

Поштовани г. Ристићу, целог живота сте првенствено црквени градитељ, са око 90 реализованих црквених објеката, а рекли сте једном за архитектуру да је врло сложено-проста наука. Када и како је она постала Ваше опредељење?

То је вероватно предодређено још пре мог рођења, зато што сам четврта генерација дипломираних архитеката у мојој породици по мајци, рођеној Табаковић, из Арада (данас у Румунији), не рачунајући претке који су били тесари или дунђери. Поред наслеђа са мајчине стране, и мој отац је био инжењер централног грејања, па сам врло често њему цртао планове инсталација у зградама, а на крају незавршеног ланца ме наслеђује син Сава и изгледа да ме добро превазилази. Данас углавном радимо заједно. Свака част изузетцима, међутим, ове „ђаволе“ вештине, да би биле успешне треба одгајати генерацијама. После рата, пријемни испит уведен је тек 1949. године само на неке факултете, док је анонимна политичка карактеристика примењивана свуда. Пошто сам био заљубљен у математику, израдио свој телескоп и вршио већ неке прорачуне и посматрања, конкурисао сам на астрономији. Међутим, нисам примењивао иако квота није била попуњена, јер сам однекуд добио лошу карактеристику. Григорије Самојлов, Рус, пријатељ мог оца хитно је

Храм Сабора светих апостола, Апатин

Купола храма у Апатину

Храм Христа спаситеља, Подгорица

Црквина, Херцеговачка Грачаница

Црква Христовог гроба, Пребиловци

јавио да је на архитектури уведен пријемни испит, из математике и цртања. Из математике за десетак минута решио сам све за мене лаке и наивне задатке, и после једног сата досађивања предао рад. Био сам позван од проф. Радивоја Кашанина, јер сам једини у генерацији решио један проблем. Постављено питање је било без објашњења: $A=B$, а одговор је био $B=A$. Благодарећи проф. Кашанину карактеристика није имала дејство, код њега нису могли да прођу такозване „партизанске“ дипломе и Кашанин је спасао част БУ. Због свега изнетог такав факултет је за мене био нужно зло кроз које сам имао жељу само да се провучем. Било је то време ударника, а на обавезну праксу већ после прве године смо слани декретом. Ванпартијци су добијали забачену унутрашњост, а комунисти центар града. Изгледа да сам био вешт, па сам успевао и ту да се извучем. „Илегално“ сам терао по свом слободном избору, а то значи да сам се бавио свим и свачим, почев од спорта, па до биологије, физике, астрономије, до

више математике, возио сам чамцем ловце, поправљао часовнике, штимовао клавире, радио на грађевинама, и немам појма како сам имао снаге и одакле сам црпео енергију да не посустанем у безмало никаквим материјалним условима, са оцем који је био на робији. То је, међутим, било неопходно, јер је архитектура у основи свобухватна, али је истовремено и веома просто сложена, зато што је она у том простом сажетом збирном облику иконостас свих наука у којој свакодневно живимо. Ми носимо титулу „инжењер архитектуре“, па за нас инжењери кажу да смо луди уметници, а уметници да смо хладни инжењери. **Ситуација на КиМ је све неизвеснија и драматичнија, како за српски народ који тамо живи, тако и за наше културно и духовно наслеђе, претежно власништво СПЦ-а, за које озбиљно прети опасност да буде преименовано у „косовско“. Шта можемо очувати и дали постоји политичка воља да се размотре предлози компетентних људи из разних области?**

Узор ми је деспот Стефан Лазаревић, који је достојно умео да истовремено буде турски вазал и у „партнерству“ за њихове освајачке ратове, а истовремено и племенити и часни западни витез, па је зато и добио епитет „Високи“

Део српског народа који није још протеран биће нажалост протеран. Бесмислено је да се војнички супротставимо Атлантском пакту и Европи, сувише смо мали народ, немамо ни море, а камоли некакви позадину. За време Турака у „шумовитом Балкану“ могли смо да се повучемо у шуме, на планине и у мочваре или у бежанију. Руси пак имају бескрајне степе, и могу да навуку сваког непријатеља у дубину свог беспућа и ту да га дотуку. Тај систем преживљавања разрађен је још од скитског времена.

Наш проблем је где је могућа наша бежанија пред неправедним, али моћним непријатељем?

На срећу, нама је остао само још један простор који је нажалост већ угрожен, али у чијем пространству можемо да врдамо, а то је духовни простор. Можемо да га бранимо подугама демократских достигнућа „слободног“ света – личним тврдим унутрашњим правом на слободно мишљење. Да би уредили тај маневарски простор, ми морамо као прво да закључимо у нашој свести Други светски рат. Треба да одбацимо комунистичку шему ко је издајник и ко је „кољач“. Треба да почнемо од Бранковића на Косову пољу који су победили Турке на Косову, док је Краљевић Марко био слабић. Треба прочитати истраживања др Момчила Спремића и документе које је он истражио у Архивама Венеције и Дубровника. Треба ствари

називати својим правим именима. Један кинески мудрац још својевремено је сматрао да ратови почињу онда када се ствари називају погрешно. Муслиман је Србин муслиманске вере или потурчењак. Македонци и Црногорци су Срби. Велики део Хрвата били су Срби, било да су данас унијати или католици као Буњевци, а постоји и део Срба који су одувек били католици (српска бискупија у Бару из Х века). Дубровник са својим документима у јединственој архиви и својом књижевношћу је посебно питање. Комунисти су забетонирали јаме, подизали неке споменике на усташким, немачким и мађарским страшиштима, на непотпун или неистинит начин своје идеологије, које треба допунити истинитим подацима. Међутим, нису поставили споменичка обележја баш свуда, тако да неки, и то они најстрашнији ни до данас нису обележени или су изграђени, али су у овом последњем рату минирани. Обратио бих нарочиту пажњу на наш пројект цркве Христовог гроба у кратеру минираних цркве у Пребиловцима који има све умањене карактеристике светиња у Јерусалиму, који се гради не ради освете, већ ради достојног дочека свеопштег Васкрсења.

Како то да ми 70 година Хитлеров нацизам, тачније националсоцијализам називамо фашизмом? Зато је код нас после пропалог комунизма преживео комунизам веома сличан фашизму,

као што је „Српски покрет обнове“ Вука Драшковића који је изједначио партизане и четнике. То исто урадио је само Франко када је под великим крстом подигао споменик погинулим фашистима и републиканцима.

Својевремено сам радио планове за обнову Светих Арханђела, Новог Брда, Бањске, Хвосна итд. Покренули(о) смо(сам) „Друштво за обнову Светих Арханђела“ и израдио извођачке пројекте за његову обнову, нашао ктиторе који су били моћни да их остваре, међутим све је пало због наше сујете и тихе атеистичке опструкције, Свети Арханђели код Призрена задужбина Цара Душана, највећи домет којег су икада Срби изградиле, једно од српских чуда. Без овог дела Срби неће знати ко су. Пошто то нисам успео на Убу где сам несрећно одстрањен са градилишта, баш у тренутку када је то дело у величини 4/5 требало да завршим, надам се да ћу бити у прилици да то исто или још боље остварим у размери 1:1. са лавром-криптом испод земље, све укупно 4.000 квадрата.

Уопште идеја ми је, да пошто ће наше капиталне задужбине на Косову још дуго да буду неприступачне или су потпуно порушене, да у истом духу изградимо њихове не копије, већ реплике, тако да у народу одржимо и стално освежавамо памћење, тако да се кад-тад вратимо на Косово и обновимо наше задужбине

in situ. Тако се у овом тренутку гради реплика, порушене цркве у Муштутишту у Горњем Добрићу код Лознице. Такође, и херцеговачка Грачаница на Црквини у Требињу је пројектована само у истом духу, као и хвала богу непорушена оригинална Грачаница на Косову. Неки у првом тренутку помисле да је то буквална копија. Одговор је очигледан да није. И данас се свира двеста педесет година стара музика Баха и то боље него у доба Баха. Шта би било у баштини живе светске културе да се то не чини?

Дакле, нека одзвон звона Косова и Метохије бруји свим нашим просторима! У ствари никада нисам назидао ниједну нову цркву, не желим да измислим ништа „револуционарно ново“ већ само да зацелим рупе у нашој несрећној повести у којој нам је више рушено него што је то просечно у другим народима. Да би се на Страшном суду са осталим народима равноправно представили са свим својим делима, без обзира на то да ли су тренутно срушена или већ опет и опет обновљена, јер у бесконачном простору вечности тај тренутак је занемарљив. Тако је већ у завршној фази градње Саборни храм Васкрсења Христовог у Подгорици који је у ствари обнова Милутинове задужбине која је баш на том месту својевремено порушена, а и Милутинова задужбина била је својевремено на Црквини док је нису својевремено на превару порушили „Латини“. Нарочито ту треба истаћи да се у Хочи (Фочи или Србињу) тако у ствари само обнавља велики Саборни храм древне српске средњовековне митрополије који су својевремено Турци срушили и на његовом месту назидали џамију. Круна свега овог биће наравно обнова Светих Арханђела, царске задужбине, једно од три српска чуда, која ће се градити на Палама.

Драматично је на КиМ, отвара се циљано и „питање“ Војводине, а ту је и југ Србије, Рашка, чак се спомиње и

власко питање? Има ли краја таквом прекрајању сећања и територија?

Мој дедо Милан Табаковић који је као архитекта изградио скоро све главне јавне зграде у граду Араду био је председник одбора за присаједињење Арада Србији. И ја сам Војвођанин пореклом из Херцеговине!

Процес цепања и сакаћења српских покрајина још није заустављен. Треба прочитати најновија открића из британских архива др Драгољуба Живојиновића, па видети ко нам је заиста од великих сила у задовољењу својих интереса био пријатељ. Ко је измислио нове народе и нове језике. Ту би требало само строго разликовати комунисте и царске Русе који су нас духовно дигли и заиста братски попунили после биолошких губитака у Првом светском рату. Ми не знамо ко смо док не обновимо наше средњовековне светиње (као што су Свети Арханђели код Призрена) и не рехабилитујемо наше племство (као што је рецимо гроф Ђорђе Бранковић, срећом сачуван је сандук пун његових рукописа, основе АЗ, висине метар, који се налази у неком магацину, стручно је конзервисан и чека најзад да буде и научноисторијски обрађен). Такође треба ревитализовати Ново Брдо у ходочаснички хотел (својевремено сам за то израдио пројект), да би наше школске екскурзије имале где да бораве док посећују наше косовске светиње и образују се на нашим аутентичним коренима.

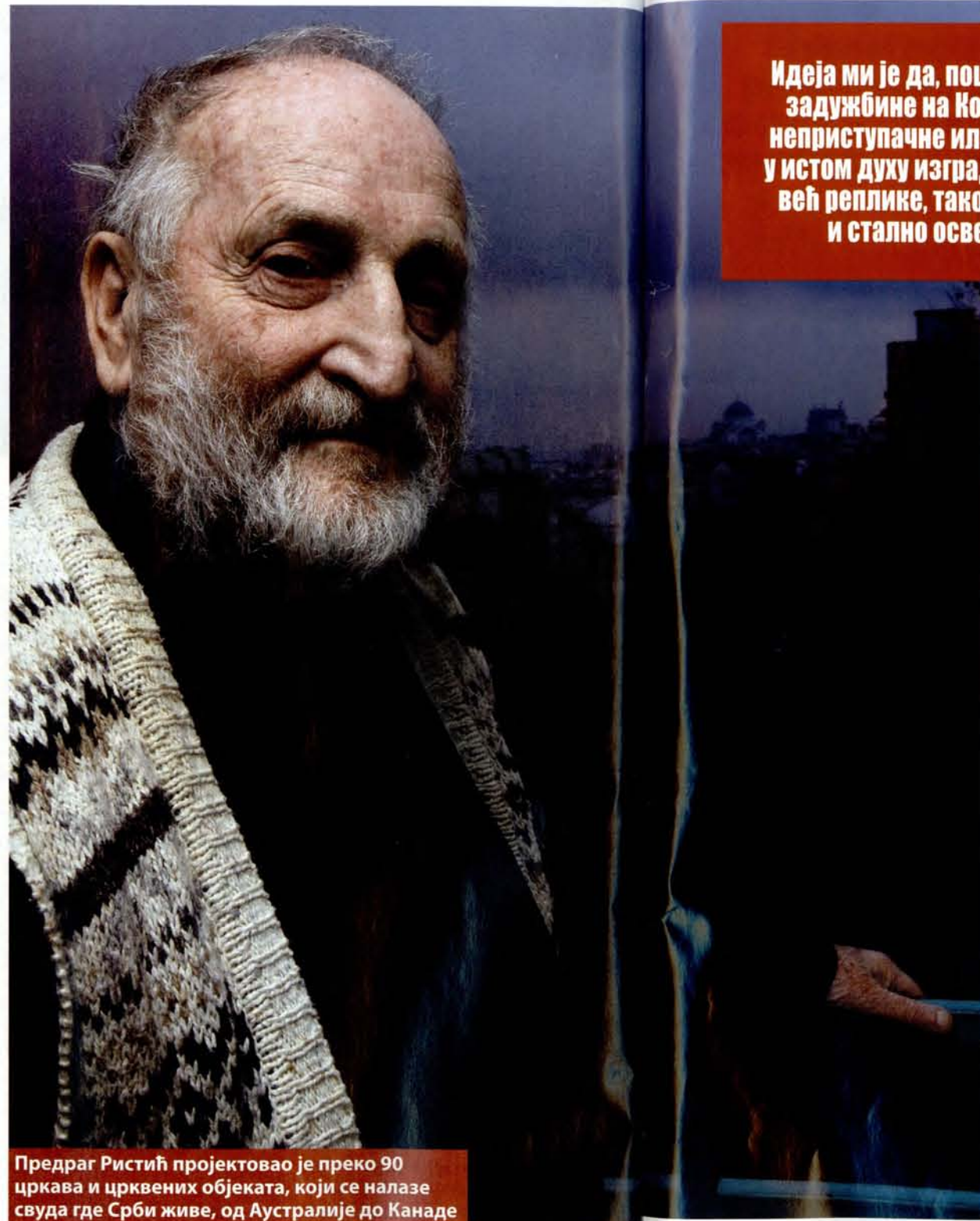
Срби све више упиру погледе у Москву. Ви сте одрастали са царским Русима у предратном Београду, многи од њих су били Ваши учитељи и пријатељи, а како видите садашње руско-српске односе?

Невероватно је да они који се изјашњавају да су демократи сматрају да је демократија изабрати или подлећи сили чија ћеш бити колонија: или америчка, или руска? Американцима сам захвалан што сам одрастао са својим

вршњацима Мики Маусу, Шиљи и Паји Патку, јер у доба мог детињства није постојала слободна Русија, али су зато постојали духовно слободни и нама слични руски емигранти и то у мом непосредном окружењу. Завршио сам немачку основну школу у Београду, и не само да сам говорио немачки него сам свирао и Баха на клавиру своје прабабе, а из тога наравно да не произлази да сам икада подржавао Хитлера, нити националсоцијалисте, који се погрешно називају фашистима.

Међутим, када са растојања од преко педесет година могу да погледам сам себе као да је то неко други, могу да закључим да ме нико није толико подржао као моји професори на факултету, царски Руси Григорије Самојлов и Петар Анагности, а у мом слободном зрелом добу није нико толико утицао као руски мислиоци. Ту не мислим само на широко популарног и априори подразумеваног Достојевског којег сам скроз прочитао, већ нарочито на неке друге, за које је ретко ко уопште чуо, као што су Николај Фјодоров и Лав Понтријин. С друге стране, докторирао сам на немачком језику на Универзитету у Грацу и у том успеху не могу да заборавим свог, нажалост покојног, можда најбољег пријатеља, Аустријанца католика, архитекте римског папе Јорга Мајера, који ми је помогао да се снађем у страниој земљи Аустрији као у својој рођеној кући. То такође не значи да сам за Хабзбурге и да нисам опрезан према римском папи, јер ми је мање-више познато шта су све Ватикан и Католичка црква урадили и раде против нас.

Мислим да сам по овоме типичан Србин, а да би многи Срби у свом животу и односима према народима и „народностима“ поступали исто као и ја. А зашто нам онда свет набија на нос комунистичко-титовско „чувајте братство и јединство наших народа као зеницу ока свога“ (ово је пи-

Предраг Ристић пројектовао је преко 90 цркава и црквених објеката, који се налазе свуда где Срби живе, од Аустралије до Канаде

сало на три језика народа и народности у Дому културе у Призрену) и оно што набијају на нос невладине хуманитарне организације као „мултиетничке и мултирелигиозне односе“, као да то није само по себи у нашој природи, и да се то подрамева, и да је једноставно досадно да се о томе уопште говори. Дакле, имамо добре односе, и ако смо отворени према свима и свакоме који нешто вреди, све то не мора да значи

да смо колонија било америчка или руска, иако нажалост у томе има неке горке истине. Ми не изазивамо хладни рат, мада се тај рат преко нас води, и нажалост се водио, и да будемо спремни, опет ће се водити. Баш зато, бићу ту слободан да преступим упозорење великих сила, које нам натурају у последње време „да Срби не смеју да се враћају у прошлост“, и зато ћу се вратити (у инат) у ту нашу „славну“ прошлост. Узор ће

Идеја ми је да, пошто ће наше капиталне задужбине на Косову још дуго да буду неприступачне или су потпуно порушене, у истом духу изградимо њихове не копије, већ реплике, тако да у народу одржимо и стално освежавамо памћење

турску главу, а и сам послао главу Карађорђа у Цариград све у сакривеном циљу да би српски народ преживео и опоравио се после тристапетогодишњег ропства. **Заједно са Шејком, Вашим пријатељем и кругом истомишљеника, припадали сте чувеној Медијали, која је и у очима савременика попримила митске размере. Шта је толико интригантно и значајно у Медијали, у чему је њена посебност?**

То ми не знамо. Што би рекао мој пријатељ, велики Србин из Црне Горе, сада покојни Вукота Вукотић звани Тупа: „Та Медијала, то ви је измислио они Главуртић“ (иначе, најчешће сам хапшен због мојих пријатеља Срба из Црне Горе, па би Вукота рекао – „Немој ти жабар (равничар) да ми браниш српство!“) Медијала – то је изрекао Љуба Поповић, а у то време постојали су разни изми – егзистенцијализми, и разни други, а једини изворни покрет који није био копија је Медијала, иако то и није био заиста покрет. Ми смо се једноставно дружили међу собом спонтано, без неких формалних окупљања, а последње речи Леонида Шејке су „Сликање је облик молитве“... И градња цркве је облик молитве, Црква је молитва, као и иконе. Шејка и ја смо се дружили на истој таласној дужини. У нашем друштву у поткровљу или у кућицама на Ади Циганлији, Топчидерској реци и Ади Међици, било је написано правило да није имао приступ ниједан комуниста (сем салонског комунисте Богдана Богдановића). Када се једном за навивног Мишу Михајлова као „најбољи“ пријатељ прилепио један удбаш (неки Јосип Хорвацки из Суботице), моја

покојна жена избацила га је грубо напоље водећи се непогрешиво својим женским инстинктом, док смо се ми остали мушки чудили. Суд времена је показао да је Медијала наша једина уметничка група која није била копија неког помодног покрета у свету, мада сам у мом илегалном поткровљу био само домаћин јер нисам сликар.

Шта су узроци некритичког преузимања западних узора у свим областима живота, шта значи слоган „Европа нема алтернативу“?

Ми смо се подједнако интересовали како за Европу, тако и за цео свет. Да не кажемо да је то било усађено немушто васељенско православно биће. Ми можемо да уђемо у те европске интеграције, али искључиво као комплетни људи, а не као колонија. Нервирају ме наши људи што не пазе на своје писмо – у свом компјутеру све пишем ћирилицом, то је наше право писмо, писмо српског језика. Ћирилица је наш знак у простору и времену, наше име, што не значи да се нисмо интересовали и за остале мале и велике народе и њихове знакове од дубоке историје и предосећали компјутерску еру. Име мењају само криминалци и продане душе, хладнокрвни гмизавци који немају проблема са душом. То су они који ништа не примећују ако прећу са латинице на ћирилицу, живи мртваци који не знају да су мртви. То су они који мисле да су уметници, а загађују средину кичом, то је „центар за деконтаминацију“ који у ствари контаминира.

Одмах да се изјаснимо: енглески језик писан латиницом треба увести као обавезан још у првом разреду основне школе као стандардану везу са остатком великог света. Међутим, када се једном отрезнимо и постанемо у том укупном свету стварна држава међу културним народима, мораћемо да грубо опорезујемо кич, а међу осталим кичевима највећим порезом требало би да опорезујемо латиницу у српском језику. Ниједан кул-

турни народ, ако га је имао, није се одрекао свог писма. У програму „Мајкрософт“ има програмирано више од стотину азбука. Азбука више није проблем комуникације, већ проблем културе.

Нешто нам се у последње време уобичајило да у свим судбоносним одлукама каснимо и да доносимо праве одлуке у последњем тренутку.

Рекли сте да црква није обична грађевина, већ брод у којем се људи спасавају, и да грешка у градњи цркве није дозвољена, већ је озбиљни грех. Који канонски захтеви при градњи морају дословно да се поштују?

То може врло просто да се објасни, ако би се прихватила теза да нема суштинске, већ само формалне разлике између, рецимо Евклидове геометрије и црквених канона живоградње и живописања. Лоши ђаци се плаше математике, а математика се оснива на ономе што се не доказује (аксиоми), у шта се исто тако без сумње верује „без доказа“, као што се свим телом и душом верује у Бога. Зато се нишчи духом демократски удружују и траже да се укине и избаци математика из школе „да се деца не муче“, а неверници да се црква одвоји не само од школе, већ и од науке и државе, да се деца „не залуђују“. Мени лично догма уопште не смета, већ напротив, она чини темељ у мом слободном градитељском стваралаштву да не бих начинио кич, што је неопростив грех према Светом духу, а математика ми служи да се оно што градим не сруши. Не може једно без другог. Кад имате куполу на квадратној основи на пример, имате пандантаф, значи развијен Христов гроб. Црква је део молитве код нас - није код суботара, тамо је важно да су људи у једној просторији, да је лепо окречено, да су чисти, добри, хумани, а о Светој тајни нема ни говора. Као и свака уметност, црква је облик молитве, односно литургије, а цео живот је у ствари продужена литургија до вечности.